

Egy nyugalmazott csendőr főtorzsőrmester 1945 utáni kálváriája

Vincze Gábor*

* Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark

Kulcsszavak

csendőrség
népbíróság
politikai per
kommunista párt

gendarmérie
police
People's Jury
political lawsuit
communist party

Absztrakt

A Magyar Királyi Csendőrséget 1945-ben egy kormányrendelettel megszüntették, a testület tagjait kollektív bűnösséggel sújtották. Az utólagos felelősségre vonás olykor a már a világháború előtt nyugdíjba vonult csendőröket is utolérte – így járt Petők Sándor is. Őt részben Orosháza környéki kommunisták, részben egy volt szekta („Turáni Egyistenhívők”) tagjai jelentették föl. „Népellenes” büntett elkövetése miatt első fokon a gyulai népbíróság Orosházára kihelyezett tanácsa 1946. május 2-án három év börtönbüntetésre ítélte a 63 éves Petők Sándort. A népügyész súlyosbításért fellebbezett, ezért a Népbíróságok Országos Tanácsa elé került az ügy, amely bizonyításkiegészítést rendelt el, majd 1947. október 3-án fölmentette a volt csendőr főtorzsőrmestert.

A kollektív bűnössé tett rendvédelmi testület

2020-ban lesz 75 éve, hogy a dálnoki Miklós Béla vezérezredes által vezetett, semmiféle közjogi legitimitással nem rendelkező ideiglenes „nemzeti” kormány (valójában a szovjetek bábkormányja) az 1690/1945. M.E. sz., május 10-én kihirdetett rendeletével felszámolta a 65 éves múlttal rendelkező Magyar Királyi Csendőrséget.¹ A csendőrség feloszlásának kizárólag politikai oka volt, amire a jogszabály egyértelműen utal: „A M. Kir. Csendőrség a múlt népellenes kormányait feltétlen engedelmességgel kiszolgálta [...] a magyar parasztság és a magyar munkásság ellen megszámlálhatatlan erőszakot követett el, ezért a magyar nép ítéletének végrehajtásaképpen az Ideiglenes Nemzeti Kormány megállapítja a csendőrségnek, **mint testületnek a felelősségét** (Dálnoki Miklós Béla kormányának [ideiglenes nemzeti kormány] minisztertanácsi jegyzőkönyve 1997, 359)² és intézményét megszünteti, szervezetét feloszlítja (Magyar Közlöny 1945, 3).” (A kiemelés – V. G.)

A csendőrség feloszlásával kapcsolatban föl kell hívnunk a figyelmet néhány fontos tényre:

1.) A Horthy-rendszer intézményei közül egyes egyedül csak a csendőrség esetében állapították meg a testületi felelősséget – mintegy kollektív bűnössé téve ezáltal a testület tagjait.

2.) A rendvédelmi testület feloszlását legerőteljesebben, legerőszakosabban a kommunisták követelték,³ de a kormánykoalíció pártjai közül a jobboldaliak, a Polgári Demokrata Párt/PDP, és a Független Kisgazdapárt/FKGP is támogatták ezt. A kormányban a kommunista Molnár Erik igazságügyminiszter, és a kriptokommunista⁴ belügyminiszter, Erdei Ferenc a március 28-i minisztertanácsi ülésen azon az állásponton voltak, hogy „testületi felelősséget kell kimondani.” Velük ellentétben Vörös János hadügy-, Valentiny Ágoston igazságügy- és Vásáry István pénzügyminiszterek, valamint az a Faragho Gábor közellátási miniszter, aki egy évvel korábban még a csendőrség felügyelője volt, úgy vélték, hogy „aki büntetlen tudott maradni egy ilyen mindnyájuk által gyűlölt szervezetben, az feltétlen megérdemli, hogy minden téren megtartsa jogait”. (A kiemelés – V. G.) Az április 18-i minisztertanácson Miklós Béla a csendőrség feloszlásával kapcsolatban megjegyezte, hogy „az ugyan gyűlöltté tette a nevét, mégsem tartja lehetőnek, hogy azokat testületileg együttesen vonják felelősségre (Dálnoki Miklós Béla kormányának [ideiglenes nemzeti kormány] minisztertanácsi jegyzőkönyve 1997, 304; 332).”

3.) Az 1944/45-ben hatalomra került új politikai osztály széleskörű ellenszenvének egyik magyarázata az lehet, hogy – mivel a csendőrség, ellentétben a rendőrséggel, nem volt önálló hatóság – a csendőrök a közigazgatási hatóság vezetésének (főszolgabíró, alispán stb.) utasításait kötelesek voltak végrehajtani. Emiatt nem egy esetben előfordult, hogy rájuk hárult egy nem engedélyezett, vagy utólag betiltott ellenzéki választási gyűlés, egyéb összejövetel feloszlata, amit azonban az 1944/45-ös rendszerváltás alkalmával hatalomra kerülő pártok politikusai nem felejtettek el.

4.) A társadalom egy része nem politikai okok miatt haragudott a csendőrökre, hanem azért, mert őket rendelték ki például egy eladósodott család házának elárverezésekor a rend fenntartására. (Ez a bünbakképzés tipikus esete.) Arról sem felejtkezhetünk el, hogy a háború alatt a csendőröknek kellett biztosítani a hadviselő ország rendjét, és betartatniuk egyes, háború-szülte, népszerűtlen intézkedéseket. Ezzel akaratlanul is sok ellenséget szereztek maguknak.

5.) Végül, de nem utolsósorban, a kommunista propaganda egyfelől a zsidók deportálásában való részvételt jelölte meg a testület megszüntetésének okaként (de a rendeletben egy szóval sem említették ezt meg!), holott a szervezet személyi állományának csak egy kisebb hányada – Kovács Zoltán András becslése szerint mintegy tíz százaléka (Kovács 2001, 104) – vett részt abban. Másfelől a „nyilas-rendszer kiszolgálása” merült fel vádként, csak hogy ilyen alapon az államigazgatási apparátus jelentős részén is számon lehetett volna ezt kérni.

Az 1690/1945. M.E. sz. rendelet megjelenése után fölállították a volt csendőrségi személyek⁵ igazolására alakult különleges igazolóbizottságot. A bizottság tagjait „az egyes politikai pártok országos vezetősége” (vagyis a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front/MNFF pártjai, azaz a PDP, az FKGP, a Nemzeti Parasztpárt/NPP, a Szociáldemokrata Párt/SZDP és a Magyar Kommunista Párt/MKP), valamint a Szakszervezeti Tanács jelölte ki. Elnöke az első fél évben Révész Géza⁶ volt, őt követte Csató Pál. 1946. január 1-től a bizottság megszűnéséig Réti Károly volt az elnök. A bizottság megszűnésének pontos idejét egyelőre nem sikerült megállapítanunk, de annyi bizonyos, hogy a *Magyar Közlöny – Hivatalos Lap*ban 1949 után nincs nyoma a működésének.

Az igazolásra jelentkezőknek egy 45 pontos, igen részletes kérdőívet kellett kitölteniük, melyben egyebek mellett még arra a kérdésre is választ vártak, hogy „15. A legutóbbi népszámlálásnál milyen anyanyelvűnek és nemzetiségűnek vallotta magát?”, „16. Esetleg magyarosított nevét visszaváltoztatta-e?” és „38. Milyen napilapot vagy folyóiratot vásárolt vagy olvasott leggyakrabban? Melynek volt előfizetője?” (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1546/1948., Tímár Gergely népbírói aktája, 25–26.)⁷ A Magyar Közlöny – Hivatalos Lapban időközönként közzétették a jelentkezők névsorát, az adott személy lakhelyének feltüntetésével. A lakhely szerint illetékes közigazgatási hatóság ezt a helyi sajtó, falragaszok, esetleg dobszó útján kihirdette. A különleges bizottság elnöke felhívta a lakosságot arra, hogy „akik az igazolás alá vont személyek olyan magatartásáról, vagy cselekedetéről tudnak, mely az igazolási eljárás szempontjából lényeges (ez akár előnyös, akár hátrányos), a bizottság elnökének [...] szóban vagy írásban a tárgyalás előtt jelentse be (*Magyar Közlöny – Hivatalos Lap* 1945b, 1).” Ez az eljárás alapjaiban teremtette meg a rosszindulatú feljelentések áradatát, és lehetővé tette a vélt vagy valós sérelmeket elszenvedetteknek, hogy bosszúszomjukat kitölthessék a volt csendőrökön.

A különleges igazolóbizottság első ülésére 1945. június 2-án került sor, a Belügyminisztérium Markó utcai épületében. A jogszabály nem írta elő, hogy kötelező megjelenni a bizottság előtt. Ezzel magyarázható az, hogy 1949 végéig a Magyarországon tartózkodó, mintegy 15–16 ezer csendőrnek csak mintegy fele, nagyjából nyolcezer nyújtotta be a kérelmét. Közülük a hivatalos lap szerint 1949. december 20-ig 465 személyt (*Magyar Közlöny – Hivatalos Lap* 1949, 1) – vagyis a jelentkezők töredékét – nyilvánítottak „igazolt”-nak. (Ezeknek is egy része már 1944 előtt nyugalomba vonult személy volt.)

A jogszabály szerint azt lehetett „igazolt”-nak minősíteni, aki „a) a németellenes ellenállási mozgalomban személyesen és hatékonyan részt vett; b) az ország felszabadulása előtt működött kormányok törvényeivel, rendeleteivel, intézkedéseivel és utasításaival tevőlegesen vagy szolgálati mulasztással szembe fordult, vagy c) bár szolgálatát ellátta, tényleges segítséget nyújtott demokratikus szervezkedéseknek, vagy azokban résztvevő egyéneknek (*Magyar Közlöny – Hivatalos Lap*, 1945a, 3)”, vagyis 1945 előtti értelemben megszegték a törvényeket, sőt, az esküjükben vállalt kötelezettségeiket.

A „nem igazolt”-aknak (és azoknak, akik be sem nyújtották a kérvényüket), valamint hozzátartozóiknak az illetményét, nyug- és kegydíj igényét megszüntették. Mivel a tiszthelyettesek és a legénységi állományúak döntő többsége paraszti származású volt, 1945 után legnagyobb részük földművelésből próbálta eltartani önmagát és családját. Azok, akik – a rákosista-kádárista propaganda szerint – „kiszolgálták a Horthy-fasiszta rendszert”, eleve nem számíthattak arra, hogy képességeiknek, tudásuknak, iskolázottságuknak megfelelő álláshoz juthatnak. „Azok a csendőrök, akik a deportálástól és a bírósági eljárásoktól megmenekültek, a »felszabadulás«-t követő években segédmunkásokként tudtak csak elhelyezkedni. Fizetésük a létminimum fenntartására szolgált, életük örök rettegés volt. Senki nem merte vállalni azt a kockázatot, hogy értelmi nívójukhoz méltó munkahelyre betegye őket, mert ez az 1950-es évek legveszélyesebb játéka volt.” – írta dr. Rektor Béla volt csendőr százados, aki 1948-ban menekült nyugatra (Rektor 1980, 301).

A volt csendőröket számos retorzió érte 1945-től kezdve. Az enyhébbek közé tartozott a rendőrhatalom felügyelet

(ref.), amely több évig is tarthatott, és/vagy a rendőrhatalom őrizet, vagyis az internálás. Internálással sújtották szinte az összes nyugati hadifogságból visszatért⁸ csendőrt, de azokat is, akiket népbíróság elé állítottak, ám ott fölmentették őket. A csendőrök egy része nem úszta meg ref.-fel vagy internálással, mert „népellenes” és/vagy „háborús” bűntett elkövetése miatt a népügyészség vádat emelt ellenük. Így járt egy, már a világháború kitörésekor nyugalomba vonult csendőr főtörzsőrmester, Peták Sándor is.

A népbíróság intézménye

A népbíráskodásról szóló 81/1945. M.E. sz. miniszterelnöki rendeletet a debreceni ideiglenes kormány adta ki, és 1945. február 5-én jelent meg. A jogszabály megszületésének körülményeiről érdemes megjegyezni, hogy az előkészítésében három szegedi ügyvéd játszott kulcsszerepet. Dr. Valentiny Ágoston még szegedi polgármester korában, 1944. december 12-én szorgalmazta a helyi nemzeti bizottságnál, hogy állítsanak fel egy népbíróságot, de ebből nem lett semmi. Egy hónappal később, már a debreceni kormány igazságügyminisztereként két szegedi ügyvéd kollégáját, dr. Bojta (Burger) Ernő Béla és dr. Réczei (Koch) László miniszteri tanácsosokat kérte föl egy, a népbíróságok föllállításáról szóló jogszabály elkészítésére.

A rendelet megalkotói abból indultak ki, hogy a népbíróság tulajdonképpen egy rendkívüli különbíróság, ezért számos olyan elemet építettek be a működésébe, amelyre addig nem volt példa. A legfontosabb változás a klasszikus jogelvhez és joggyakorlathoz képest az volt, hogy tudatosan figyelmen kívül hagyta a *nullum crimen sine lege*, és a *nulla poena sine lege* (nincs bűncselekmény törvény nélkül; nincs büntetés törvény nélkül) alapelveket. Az első paragrafus ugyanis leszögezte: a „háborús bűnösöket” akkor is felelősségre lehet vonni, ha tettük elkövetésekor cselekedetük nem minősült büntettnek. A jogszabály másik kirívó rendelkezése az volt, hogy míg az öt évnél alacsonyabb büntetési tétel esetén a népügyésznek egyenesen kötelező volt föllebbeznie, addig a védőt nem illette meg az önálló föllebbezés joga, legfeljebb semmisségi panasszal élhetett.

Az országban huszonnégy népbíróság kezdte meg a működését.⁹ A népbírósági tanácsok elnökeit az igazságügyminiszter nevezte ki. (Mivel mindenki tudta, hogy pártbíráskodásról van szó, a szakjogászok nagy része, ha csak tehette, nem fogadta el az igazságügyminiszter „felkérését”, vagy igyekezett minél hamarabb otthagyni ezt a megbízatást.) Az ülnököket az MNFF pártjai, valamint 1945. május 1-től az Országos Szakszervezeti Tanács delegálta. (1947-ben a PDP-s delegáltakat kizárták a népbírósági tanácsokból.) A 81/1945. M.E. sz. rendelet értelmében a tanácsvezető bírónak nem volt szavazati joga, a feladata csak arra szorítkozott, hogy a laikus bírót segítse, a büntetés kiszabása kérdésében felvilágosítást adjon, de a 1440/1945. ME. sz. rendelet módosítása után szavazategyenlőség esetén ő is szavazhatott.

Föllebbezni másodfokon a Népbíróságok Országos Tanácsához (a továbbiakban: NOT) lehetett. A NOT tanácsai is az említett politikai pártok egy-egy, egységes bírói vagy ügyvédi oklevéllel rendelkező küldöttéből alakultak meg, ám ebben az esetben a szakszervezetek nem rendelkeztek delegálási joggal. Mivel a fellebbviteli fórumot szakjogászokból alakították meg, ezért majdnem minden második esetben lefelé módosították a büntetés nagyságát, vagy egyenesen fölmentették az elítéltet, emiatt pedig komoly politikai, illetve sajtótámadások érték. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy ha – politikai nyomásra – másodfokon nem mertek felmentő ítéletet hozni, annyi (vagy közel olyan mértékű) letöltendő börtönbüntetést szabtak ki a tanácsok, amennyit előzetesben már amúgy is eltöltött a vádlott. Ez első fokon is gyakran előfordult.

1947 és 1949 között a „kellő ügyfélforgalommal” nem rendelkező népbíróságokat megszüntették, a befejezetlen ügyeket pedig más népbíróságnak adták át (például a bajai és a gyulai népbíróságok ügyei a szegedihez kerültek). 1950 tavaszán fejezte be tevékenységét az utolsó, még működő népbíróság, a szegedi, valamint a NOT és a Népfőügyészség is.

A népügyészségek és népbíróságok korabeli megítélése – politikai beállítottságtól függően – igen eltérő volt. Míg a baloldali pártok a „dolgozó nép igazságszolgáltatásának” eszközeként tekintettek rá, addig jobboldalról pártbíráskodásnak tekintették ezt az új intézményt.

A szegedi népbíróság ítélezési gyakorlatáról az általunk eddig feldolgozott, mintegy kétszáz akta alapján a következők mondhatók el. A feljelentések háttérben az esetek nagy részében egyéni bosszú, vagy anyagi haszonszerzés állt.¹⁰ A tanúkihallgatások irányított kérdések szerint zajlottak, a vallomások jegyzőkönyvezése pedig sablonszerűen, a későbbi vádiratban lefektetett koncepció alátámasztása céljából történt. Az „érdektelenként” megjelölt kihallgatott, sértett tanúk a terheltek megbüntetését kívánták, egyértelműen elfogultak voltak velük szemben. Számos esetben a főtárgyalásokon, a szembesítések során derült ki, hogy korábban a kihallgatást végző politikai rendőrség detektívjei különféle erőszakot, ráhatást gyakoroltak a tanúkra a kívánt eredmény elérése érdekében, vagy a vallomások tisztázása során egyszerűen meghamisították a jegyzőkönyveket. A terheltekből számos esetben kínzással csikarták ki az önmagukra terhelő vallomást.¹¹ A vádiratok nagy része kifejezetten gyenge jogászai teljesítmény eredményeképp született meg, olykor csak a vonatkozó rendeleti helyet tartalmazták, a terhelően valló tanúk kiragadott mondataival. A főtárgyalások gyakran fulladtak botrányba, hiszen a nyilvánosság miatt a kommunista párt által felheccelt tömegek így próbálták nyomást

gyakorolni a bírói tanácsra a súlyosabb ítélet érdekében. Az is számtalan esetben előfordult, hogy a védelem tanúit meg sem hallgatták, az ítéletet kizárólag a vád tanúinak terhelő vallomása alapján hozták meg.¹² Az eljárások nagy százalékban végződtek felmentéssel (lásd az itt ismertetett esetet), vagy másodfokon az elsőfokú ítéletben meghatározottnál jóval enyhébb büntetéssel, ami egyértelműen a NOT, mint fellebbviteli fórum korrekciós szerepének volt köszönhető.

Petők Sándor nyugalmazott főtörzsőrmester népbíróági pere¹³

Petők Sándor 1882-ben született a Szatmár vármegyei Királydarócon, földműves családban. Akárcsak bajtársainak döntő többsége, ő is hat elemít végzett. 1909-ben lépett csendőri szolgálatba, és harminc évvel később, 1939-ben ment onnan nyugdíjba. A fennmaradt iratokból az nem derül ki, hogy pályafutása első két évtizedében milyen őrsökön szolgált. „A volt csendőrségi személyek igazolására alakult különleges igazolóbizottság” számára elküldött nyilatkozatába csak annyit írt bele, hogy korábban Tiszacsegén szolgált, az nem derül ki az irataiból, hogy mikor helyezték az Orosháza szomszédságában található pusztaföldvári őrsre. Az biztos csak, hogy 1931-ben már ott szolgált, és még abban az évben kinevezték törzsőrmesternek, 1937-ben pedig főtörzsőrmesternek. 1945. augusztus 5-én megküldte a fenti igazolóbizottságnak a nyilatkozatát, de a hivatalos lapban leközölt „igazoltak” névsorában nem található meg a neve, ezek szerint őt sem igazolták.

Az ellene beérkezett följelentéseket két csoportba lehet sorolni. Az első csoportba azok tartoznak, akiket politikai okok miatt ért sérelem. Elsőként egy fiatal kommunista kőműves segéd, ifj. Sin Sándor jelentette föl 1945. július 20-án a Magyar Államrendőrség Orosházi Járási Rendőrkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán (PRO).¹⁴ Azt állította, hogy 1937 nyarán, amikor Perényi Zsigmond¹⁵ csendőr alhadnagy, az orosházi szakasz parancsnoka letartóztatta őt kommunista szervezkedés gyanújával, a kihallgatása alkalmával két civil ruhás csendőrnnyomozó bántalmazni kezdte, de ő rájuk támadt, majd „leteperte”, és ütötte (!) őket. Ám ekkor belépett a helyiségbe Petők Sándor, leráncigálta a nyomozókról, majd ráförmedt: „meg kell döglened, büdös kommunista (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 6)”.

Két héttel később, augusztus 5-én idézésre megjelent az orosházi PRO-n Dumitrás Mihály,¹⁶ aki azt adta elő, hogy 1934 tavaszán, mint a „Magyar Munkás Eszperantisták Egyesületének”¹⁷ dél-kerületi titkára, előadást tartott Pusztaföldváron. Emiatt pár nappal később behívták az orosházi csendőrorsre, ahol Petők Sándor hallgatta ki. (Már ezen a ponton tetten érhető Dumitrás hazugsága: a Szentetornyán szolgált tiszthelyettesnek nem volt joga senkit sem kihallgatni a szomszédos őrsön, Orosházán.) A kihallgatás kezdetben barátságos hangnemben folyt – vallotta az orosházi kommunista –, de egy idő múlva az őrmester „hirtelen felugrott az asztal mellől, s nekem egy olyan hatalmas pofont adott, aminek következtében [a] kb. 3-4 méterrel hátrább lévő sarokba zuhantam, és ott nevezett csendőr agyba-főbe vert, s közben állandóan a legdurvább, leggorombább szavakkal illetett, szitkozódott...” (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 7). A verést befejezve közölte vele, hogy hagyja abba a parasztok „bolondítását”, és megfenyegette: nehogy még egyszer bemerje tenni a lábát Pusztaföldvára! Ezt követően kijelentette: „különb is, ilyen piszok oláh menjen oláhországba...” (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 7). (A Dumitrás családnév román eredetű, eredetileg Dumitraş volt.)

A fenti vallomás kapcsán érdemes egy rövid kitérőt tenni. Arról van szó, hogy még 1934. április 11-én dr. Márky Barnabás, Békés vármegye alispánja – hivatkozva a belügyminisztérium egy rendeletére, amellyel az eszperantista egyesületet „miután tagjai a szélsőséges kommunista irányzat hívei, s a kommunista propaganda mozgalmakban tevékeny részt vettek – osztály, vallás és nemzetellenes működés miatt” feloszlatták – elrendelte a békéscsabai, gyulai és orosházi csoportok feloszlását (Bálint 1969, 25). Nyilván erre a rendeletre hivatkozott Petők Sándor is, tehát nem önkényes fellépésről volt szó.

Visszatérve Dumitrás vallomására, ennek második felében azt mondta, hogy 1937-ben, amikor a környékbeli kommunista szervezkedés miatt lefolytatott nyomozás során őt is kihallgatták, megjelent Petők Sándor, és közölte a kihallgatóival, hogy „nekem is volt már elég bajom vele”, és ő egy „kommunista tanár”, ennek hatására pedig a nyomozók „megkínózták” őt (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 7).¹⁸ (Az nem világos, miért titulálta a csendőr Dumitrást „tanárnak”, valószínűleg ezt csak ő találta ki. Petők a rendőrségi kihallgatásakor tagadta, hogy valaha is „tanárként” említette volna.)

Augusztus 27-én Mislai István pusztaföldvári földműves azzal vádolta meg, hogy 1935 körül (érdekes módon közelebbi időpontot nem tudott mondani) a falusi bál helyszínén Petők nekítámadt: „hol rugtál be te disznó, baszom az anyád piszkos kommunista istenit”. Ezután be akarta vinni a község házára. Ő ez ellen tiltakozott, mire puskatussal elverte és „piszkos kommunistának” nevezte (MNL CSML XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948., ad. 467/1945, 5).¹⁹ Később, egy alkalommal tanúként jelent meg egy öngyilkossági ügyben, de amint Petők meglátta, a vele lévő községi rendőröket kiküldte, és ugyanazokkal a szavakkal szidalmazta, mint korábban, majd hasba rúgta. Az elszenvedett bántalmazások miatt 1937-ben meg kellett operálni – állította.

Szeptember 3-án az orosházi PRO-n „önként megjelent” (vagyis nem idézésre!) Fehér József szentetornyai földműves azt vallotta, hogy amikor 1931 őszén a falujukban megalakították az MSZDP alapszervezetét, Petők behívta a

csendőrörsre, ahol azzal gyanúsította meg, hogy illegális gyűléseket tartott. Ezután megpofozta, ami miatt ő följelentette a járásbírószágon. Ekkor a csendőr kiment a lakására, ahol ott találta egyik barátját, Gajda Ferencet. Mindkettejüket jól megverte, és azt mondta, hogy legszívesebben fölrobbantaná az egész portájukat, mert „az nem más, mint ronda kommunista fészek”. Végül még azt adta elő, hogy az 1931-es országgyűlési választások idején Petők igyekezett megakadályozni, hogy leszavazzanak Nagy Vincére, (az Országos Függetlenségi Kossuth Párt jelöltjére), majd azt mondta neki: „menjetez ti is a piszkos kommunisták közé” (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, ad. 467/1945, 85–86). Szeptember 8-ára beidéztek az említett Gajdát is, aki hasonlóképpen vallott Deheleán Sándor politikai nyomozó előtt, mint Fehér József.

A feljelentők másik csoportja teljesen más ok miatt vádolta meg a nyugalmazott csendőr tiszthelyetteset. Elsőként az idézésre augusztus 11-én megjelent Vi(r)asztó²⁰ „Koppány” Mihály tett rá terhelő vallomást. (Ő két évvel később Makkos József orosházi csendőrnnyomozó főtörzsőrmester²¹ ellen is följelentéssel élt.) Virasztóval kapcsolatban érdemes az alábbiakat megjegyezni.

Az 1901-ben Orosházán született Virasztó Mihály négy polgári iskolát végzett, majd Pozsonyban két évig tanult az elektrotechnikumban. Utána a Ganz Villamossági Rt. gyárában, majd az M. kir. Posta budapesti központjában, mint műszaki tisztviselő dolgozott. (Több forrás szerint beszélt németül és angolul is.) A harmincas években kezdett politizálni. 1934-ben Orosházán egyik alapítója volt a Festetics Sándor-féle Magyar Nemzeti Szocialista Pártnak. Neve akkor vált országsszerte ismertté, amikor néhány társával ugyanabban az évben megalakította a „Turáni Egyistenhívők” táborát.²² A harmincas években szinte állandóan folyt ellene valamilyen eljárás. Például 1937 elején a szegedi törvényszék Sáray-tanácsa „nemzetiség és felekezeti elleni izgatás” miatt hét hónap börtönbüntetésre ítélte, amit az ítéletábla Juhász-tanácsa másfél évre súlyosbított, a kúria Töreké tanácsa azonban a büntetését két év fegyházra emelte (ÁBTL, Virasztó Mihály operatív dossziéja O-14980/18., 45/4-45/6).²³ Az elkövetkező időszakban még több „izgatási” ügye volt, 1938 decemberében ezeket egyesítette a gyulai törvényszék, és összbüntetésül kilenc havi és húsznapos börtönbüntetést kapott. A korabeli sajtóból az derül ki, hogy notórius rágalmozó volt. Egyebek mellett megrágalmazta Györkös Károly csendőr századost, később pedig Vasvári István csendőr őrmestert.²⁴ Az „izgató” és rágalmozó „főtáltos” 1941-ben már – legalábbis az egyik sajtó szerint – ötvenedik²⁵ alkalommal került bíróság elé. Október 22-én az egész szegedi bíróságot vádolta meg azzal, hogy „bűncselekményeinek tárgyalása során igazságtalanul járt el vele szemben” (Virasztó Koppány jubilál 1941). A tárgyaláson kihallgatták azt a törvényszéki orvos szakértőt is, aki már egyszer korábban megvizsgálta. Ekkor megállapította: „beszámíthatóságot kizáró elmebetegségben ugyan nem szenved, de elmeháborodottság bizonyos jelei azonban megállapíthatóak” (Virasztó Koppány Mihály táltost a bíróság megrágalmazása miatt öthónapi fogházra ítélték 1941).²⁶ (Egyébként még 1962-ben is „notórius följelentőnek” tartották, és akkor is megvizsgáltatták az elmeállapotát.)

Tehát egy ilyen múltú ember vádolta meg a nyugalmazott csendőr főtörzsőrmestert. Azt állította, hogy 1936-ban Petők azért indított ellene nyomozást, mert amikor a „Turáni Egyistenhívők Táborá” nevű „egyháza” egyik tagjának fia született, „ősi szertartású magyar névadási ünnepséget” tartottak. Megnevezte azt a három orosházi családot, akinek a tagjait „durva sértegetésekkel és véresreverésekkel, erőszakkal kényszeríteni akarta”, hogy visszatérjenek az evangélikus egyházba (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 82). Először „nemzetgyalázás” vádjával akarta börtönbe juttatni őket, de az ügyészség nem emelt vádat ellenük. Ezek után, mint kommunistát jelentette föl őt több ízben – állította. Az elkövetkező két hétben a Virasztó által megnevezett házaspárok is vallomást tettek.

Augusztus 13-án az orosházi PRO helyettes vezetője, Bors László előtt (aki Dumitrás kommunista „sejtjének” volt tagja 1944 előtt, tehát nem volt érdektelen az ügyben), egy volt csendőr, Takács Bálint, valamint felesége azt vallották, hogy 1936 tavaszán Petők „beidézte” őket (valójában behívatta – a csendőrségnek ugyanis nem volt idézési jogköre, mivel nem volt hatóság –, ezt a volt csendőrnek is tudnia kellett), valamint Ágoston Mihályt, meg a feleségét az őrsre. Ott először a két asszonyt vallatta ki Petők. Megfenyegette őket, mert ki merészeltek lépni az evangélikus egyházból, és „Turán-hívők” lettek. Takács vallomása szerint a törzsőrmester őt nem csak fenyegette, hanem bántalmazta is: „fületem úgy megütötte, hogy vérezni kezdett”, azóta pedig erre a fülére gyengébben hall – állította. Ágoston szintén megverte, az ütlegelés zaját ő is hallotta az ajtón keresztül. A bántalmazás miatt Virasztó a nevükben följelentette a törzsőrmestert a hadbírószágon, de ott az ügyet „elsimították” (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 4).²⁷

Másnap az Ágoston-házaspárt is kihallgatta Bors, a jegyzőkönyv szerint szinte szó szerint ugyanazt vallották, mint Takácsék. Végül 27-én hallgattak ki (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 88) a PRO-n még egy pusztaföldvári házaspárt. Jankó András és neje azt adták elő, hogy amikor 1936 tavaszán megszületett a fiuk, őt „ősi vallási szertartás szerint” avatták fel, a szertartást dr. Bencsi Zoltán „táltos” végezte. „A szertartás után egy pesti újságíró²⁸ édesanyámtól lekvárt kért – vallotta – Jankó András – hogy jelképezze – állítása szerint – az ősi igazi névadási szertartást. A gyermek arcára hosszabb csíkot rajzolt lekvárral,²⁹ majd lefényképezte azzal a megjegyzéssel, hogy ő ezzel sok pénzt fog keresni.” A fővárosi lapokban, majd a világsajtóban már az a hír terjedt el, hogy a gyerek arcán véres vágás látható. Emiatt a belügyminiszter elrendelte a nyomozást. Petők így keveredett bele egy teljesen banális ügybe. Fölkereste a házaspárt a tanyájukon, és – Jankóék szerint – „sértő, durva kifejezésekkel” illette őket, de egyiküket sem bántotta. Vallomásukat azzal fejezték be, hogy egy alkalommal Szalkay Imre csendőr tiszthelyettes „piszkos kommunistának” titulálta őket. (Ez azért

hihetetlen, mert a korabeli sajtó ezt a „turánista” szektát egyértelműen a szélsőjobb táborba sorolta, akárcsak az 1956 utáni állambiztonság.)

1945. szeptember 8-án az orosházi PRO-n Szűcs Pál politikai nyomozó kihallgatta a nyugalmazott főtörzsőrmestert. Ő ekkor – legalábbis a jegyzőkönyv szerint – bevallotta, hogy 1934 tavaszán, amikor Dumitrás szervezte Pusztaföldváron az eszperantó tanfolyamot, behívta az őrsre, ahol „szó szót követett, és ekkor megpofoztam Dumitrást”, majd közölte vele, nem tűri, hogy „itt a tisztességes parasztokat bolondítsa”(MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 81). Azt is elismerte, hogy az eszperantista kommunistát „leoláhozta”, és Fehér Józsefet kétszer vagy háromszor pofon vágta.

Ezek után az orosházi PRO-ról Erdei András helyettes osztályvezető 10-én azzal küldte meg az addig fölvetett jegyzőkönyveket a gyulai népügyészségnek, hogy Petók Sándor „túlbugzó, önkényes, népellenes, szadista magatartást tanúsított”(MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 80). Valószínűleg ezek után a népügyészségen is kihallgatták, de ennek nem találni nyomát az aktában.

1945. szeptember 30-án dr. Sárkány György gyulai népügyész megküldte a nyomozati iratokat és a vádiratot a népbíróságnak. Az 1945.N.Ü.148/3. számú vádiratban a szabadlábon védekező Petók Sándort egy rendbeli, a Nbr. 81/1945. M.E. sz. rendelet 15. §. 3. pontjába³⁰ ütköző „népellenes” büntett elkövetésével vádolta meg, mert „terhelt csendőr törzsőrmesteri hivatali működése következetesen népellenes volt”(MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 19). Az indokolásban a „tényállást” kizárólag a már ismertetett tanúvallomások alapján állapította meg a népügyész. Figyelemre méltó, hogy nem csak a „kommunistaellenességet” róta fel Petóknek, hanem a „Turáni Egyisten Hívók” szektájának tagjaival, a notórius hazudozó Virasztó és társaival szembeni fellépést is.

A vádirat megküldése, és a bűnügy tárgyalása között – ismeretlen okok miatt – nyolc hónap telt el. (Általában egy-két hónapon belül megtartották a főtárgyalást.) Csak 1946. május 2-án tartotta meg a nyilvános főtárgyalást a gyulai népbíróság dr. Juhász Imre törvényszéki tanácsos vezette, Orosházára kihelyezett tanácsa.³¹

A vádlott nem érezte bűnösnek magát. Védekezésül azt adta elő, hogy amikor 1931 végén megalakult az MSZDP szentetornyai csoportja, utasításra feloszlatta az engedély nélküli összejövetelüket, de senkit sem bántalmazott. Azt is tagadta, hogy olyasmit mondott volna, miszerint Fehér portáját legszívesebben felrobbantaná. Ami Dumitrás esetét illeti, úgy fogalmazott, „lehet, hogy [...] bántalmazhattam, azonban erre nem emlékszem vissza”(MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 10). Kitért arra az esetre is, amikor 1937-ben Orosházán és környékén a csendőrnnyomozók kommunista szervezkedést lepleztek le egy beépített „b-személy”(ügynök), Szemenyei Gy. László segítségével.³² A nyomozást fővárosi, debreceni és szegedi civil ruhás csendőrnnyomozók végezték, ő nem is tartózkodott akkor otthon, tehát az sem igaz, amit Dumitrás korábban vallott, hogy miatta verték meg a nyomozók. A „turánista” szektával kapcsolatban azt vallotta, hogy a kultuszminiszter nem engedélyezte a működésüket, ráadásul engedély nélkül terjesztették az időszak kiadványukat, a *Turáni Rohamot*.³³ Emiatt, amikor találkoztak, Virasztót felelősségre vonta, elővezette a község házára, és a periodikát elkobozta. Tagadta, hogy bárkit is bántalmazott volna, a házaspárookra nem is emlékezett.

Az első kihallgatott tanú az NPP akkori alelnökének, a kriptokommunista³⁴ országgyűlési képviselő Darvas Józsefnek a bátyja, Dumitrás Mihály volt. Az „érdektelen” tanú azt vallotta, hogy ő, mint az eszperantó mozgalom dél-magyarországi titkára, Orosházán is megkezdte a szervezőmunkát.³⁵ Akkor került konfliktusba a vádlottal, amikor Pusztaföldváron igyekezett eszperantó tanfolyamot szervezni. Ezt követően jórészt megismételte a rendőrségi vallomását, de azt azzal „színezte” tovább, hogy a kihallgatása során az őrsön olyan pofont kapott, hogy több métert repült, majd leverte a rádiót, ami összetört, „mire vádlott istenigazából elvert”(MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 11). A bántalmazása miatt följelentette Petókot a kerületi parancsnokságon, de azt már nem tudta, lett-e ennek következménye. A vádlott erre azt mondta, hogy nem büntették meg semmire sem. Dumitrást a védő ellenkezése dacára megeskették, pedig nyilvánvalóan elfoglalt tanú volt.

A következő két tanú, Fehér József és Gajda Ferenc volt. Ők megismételték a politikai rendőrségen tett vallomásukat: azt állították, hogy a vádlott azért verte meg őket, mert megszervezték a helyi MSZDP-szervezetet. Erre Petók megjegyezte Fehér vallomása kapcsán, hogy „tanú a szociáldemokrata pártnak nem volt tagja, ma sem az, fa lopással foglalkozott”(MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 12). Gajda vallomása után csak annyi megjegyzést tett, hogy „tanú apósa feketeinges szervező volt”(ezzel arra utalt, hogy az illető valamelyik szélsőjobboldali párt aktivistája volt). Egyiküket sem eskették meg, míg ifj. Sin Sándort igen, pedig nyilvánvaló volt, hogy nem mond igazat, az ugyan teljesen életszerűtlen történet, hogy nekiesett a két vallatójának, és „legyűrte” őket.

A „turáni egyistenhívó” tanúk megismételték a korábban tett vallomásukat. Virasztó vallomása kapcsán a vádlott megjegyezte: „tanúnak egy szava sem felel meg a valóságnak”(MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 14). (A „főtáltos” vallomása végén elismerte, hogy valamikor belépett a nyilaskeresztes pártba...) Ezután a népügyész (a védő ellenzése dacára) még újabb hat tanú kihallgatását kérte annak igazolására, hogy a vádlott részt vett a szociáldemokraták 1931-es üldözésében és az 1937-es kommunistaellenes nyomozásban. Az utóbbival kapcsolatban a népbíróság elrendelte

két tanú kihallgatását.

Idősebb Sin Sándor azt vallotta, hogy az 1937-es „lebukáskor” őt is letartóztatták a civil ruhás nyomozók, de azt csak fiától hallotta, hogy „a vádlott terítette ki az udvaron” (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 16). (Az öreg Sint sem eskették meg.) Sinka László úgy vallott, hogy amikor a „Szemenyei féle lebuktatás” (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 17) megtörtént, a vádlott „megvasalva” kísérte be őt, és négy társát, de nem bántotta egyiküket sem. Petők megjegyezte, hogy a tanú állításával szemben nem bilincselte meg őt – már csak azért sem, mivel ott sem volt akkor, mivel részt sem vett a nyomozásban.

A tárgyalás berekesztése után a Juhász-tanács az NB.I.470/1945/5. sz. ítéletével Petők Sándort, a 63 éves, nyugalmazott főtörzsőrmestert „népellenes” büntett elkövetése miatt főbüntetésként három év börtönbüntetésre, mellékbüntetésként pedig tíz év politikai jogvesztésre ítélte. Egyben elrendelték az előzetes letartóztatását.

Az 1946. május 2-i ítélet indokolásából világosan kitetszik, hogy a „tényállást” kizárólag a vád tanúinak vallomásaira alapozták. A népbíróság munkájának, illetőleg az ítéletnek a színvonalát jól mutatja, hogy a „tényállás” nem más, mint a tanúk vallomásainak szinte szó szerinti lejegyzése. Egyébként egyértelműen látszik, hogy Petők Sándor „fő bűne” az volt, hogy részt vett a szociáldemokrata, és az eszperantista „köntös”³⁶ alatt folytatott kommunista szervezkedés elleni fellépésben. (Bár a felsorolt „büntettek” között ott szerepel Virasztó („Koppány”) Mihály állítólagos megpofozása is.³⁷) Enyhítő körülményként vette figyelembe a népbíróság a vádlott magas korát, valamint „az általa elkövetett cselekményeknek régen történő voltát” ((MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 21).

A népjogász kevesellte a büntetés nagyságát, emiatt fellebbezett súlyosbításért, ennek következtében a népbíróság az iratokat a népfőügyész útján fölterjesztette a NOT-hoz.

Rendhagyó módon, dr. Juhász Imre tanácsvezető bíró 1946. július 31-én előterjesztéssel élt az ítélet ellen, mert „azt nézetem szerint a népbíróság a fennálló törvényes rendelkezések ellen hozta”. (Ilyen esettel az évtizedes népbírósági kutatásaink során még egyszer sem találkoztunk.) A népbírák által megállapított „tényállást” nem vitatta (pedig szerintünk lett volna rá jó oka), azonban úgy vélte, hogy a vádlott a 15. §. 3. pontjába ütköző „népellenes” büntetést nem követte el, ugyanis – mivel nem volt őrsparancsnok – nem volt önálló joghatósága, csak beosztott volt. „Mint ahogy tehát a bűncselekmény megállapíthatásához szükséges egyik lényeges tényelem hiányzik, vádlottat az ellene emelt vád alól a népbíróságnak bűncselekmény hiányában fel kellett volna mentenie. (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 31)” (Az érveléséből az sejthető, hogy a tanácskozás során erre a tényre ugyan fölhívta a népbírák figyelmét, ezt azonban a baloldali delegáltak nem vették figyelembe, és politikai megalapozású ítéletet hoztak.)

Augusztus 27-én dr. Szűcs János népfőügyész fönntartotta a föllebbezést, ezért az iratok a NOT-hoz kerültek, amely október 23-át jelölte ki a tárgyalás nyilvános napjául. A fellebbeviteli tárgyalás előtt két nappal beérkezett a NOT-hoz dr. Haller J. József³⁸ terjedelmes kérvénye. Ebben a fővárosi ügyvéd azt kérte a Népbíróságok Országos Tanácsától, hogy „méltóztassék” a szóbeli főtárgyalás megtartását elrendelni, mivel „az elsőbíróság ítéletének alapjául szolgáló ténybeli megállapítás a vádlott javára megváltoztatandónak látszik”. Az indokolásában egyebek mellett föl hívta a figyelmet arra, hogy „az elsőbírói ítéleti ténymegállapítás kizárólag az érintett sértetteknek a vallomásán alapszik”, és objektív bizonyíték vagy érdektelen tanúvallomás ezt nem támasztotta alá (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 36). (Ehhez annyit lehet hozzátenni, hogy a népbíróságok ítélezési gyakorlatában ez általános jelenség volt.) Pedig a nyomozati iratokból az derül ki, hogy olykor az inkriminált esetnek a sértett mellett más szemtanúja is volt, de őt a nyomozás során, vagy a tárgyalás alatt nem hallgatták ki. Az sem érdekelte a nyomozó hatóságot, majd a népbíróságot, hogy kik voltak név szerint azok a civil ruhás csendőrnnyomozók, akik Dumitrást és ifjabb Sin Sándort kihallgatták. Ráadásul az a történet már „teljesen hihetetlen” – fogalmaz a józan gondolkodású ügyvéd –, hogy Sin „leteperte” az őt kihallgató két nyomozót (majd Petők „ráncigálta” le róluk) (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 38). A védő még hosszan sorolta a szerinte hihetetlen történeteket – másként fogalmazva közönséges „kitalációkat” (hogy keményebb jelzöt ne használjunk). Arra is föl hívta a figyelmet, hogy miközben ifjabb Sin a rendőrségen és a tárgyaláson azt vallotta, hogy Petők Sándor bántalmazta őt, azt is megemlítette, hogy 1942-ben azt mondta neki: „szerencséje, hogy nem volt vele semmi baja, mert most megbosszulná magát” (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 38). (Az is életszerűtlennek tűnik, hogy valaki 1942-ben nyíltan megfenyeget egy csendőrt.) Márpedig – érvelt dr. Haller – az egyik vallomás kizárja a másikat. Kétségbe vonta Dumitrás Mihálynak azt a vallomását is, miszerint amikor az eszperantó-ügyben kihallgatta őt a tiszthelyettes, vele előbb „barátságosan beszélgetett”, majd hirtelen lekevert neki egy brutális pofont, ezt követően megint barátságosan tárgyaltak tovább, hogy azután ismét bántalmazza őt. Ez „lélektanilag elképzelhetetlen beállítás!” (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 39) – szögezte le. Azt is megjegyezte, rendelkezésre áll bizonyíték arról, hogy az 1937-es kommunistaellenes nyomozásban Petők nem vehetett részt, mert Budapestre vezényelték. Végezetül föl hívta a figyelmet arra, hogy „a nyomozás során a **vádlottnak súlyos bántalmazásokban volt része**. [A kiemelés – V. G.] Mikor kihallgatásai során hazament, csak lerogyott, szólni sem tudott, csak lassanként lehetett belőle kiszedni, hogy a bántalmazások hatása alatt mindent mondott [vagyis „bevallott” – V. G.], csakhogy a kihallgatásról szabaduljon” (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 40).

Talán annak köszönhetően, hogy dr. Haller fenti beadványában fölhívta a NOT figyelmét a súlyos hibákra, október 23-án a dr. Boglutz László vezette tanács elrendelte a bizonyítás kiegészítését, mellyel a gyulai népbíróságot bízta meg.

1947. január 29-én tehát tovább folytatódott Petők Sándor bűnpere a gyulai népbíróságon, ezúttal egy kulcs-tanú, (az akkor már elítélt) Perényi Zsigmond nyugalmazott orosházi csendőr alhadnagy kihallgatásával. Ő előadta, hogy az orosházi csendőrszakasz parancsnoka volt akkor, amikor 1937 júniusában Szemenyei Gy. László „bemondása” alapján a debreceni csendőrnnyomozók egy százados vezetésével felgöngyölítettek egy kommunista csoportot, letartóztatva 250 személyt.³⁹ Az orosházi és környékbeli csendőröknek az akcióhoz semmi közük nem volt, abban részt nem vettek, legfeljebb annyiban, hogy 24 órán keresztül őrizték a letartóztatottakat. Őket ugyanis az akció megkezdése utáni napon fölvezényelték Budapestre egy kasszafurási ügy miatt, majd amikor visszatértek Békés vármegyébe, ezzel az ügygel foglalkoztak két hétig. Kihangsúlyozta, hogy Petők Sándor mindvégig részt vett ebben az akcióban, emiatt sem vehetett részt a kommunistaellenes nyomozásban. Egyébként „ő egyszerű beosztott csendőrtörzsőrmester volt, aki először az őrsparancsnoknak⁴⁰ volt alárendelve, azután nekem, mint szakaszparancsnoknak, és ezért is vallhatom, hogy a továbbiakban sem volt, és nem is lehetett semmi vonatkozásban szerepe” (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 45). (A tanút megeskették.)

Július 5-én váratlan fordulat történt az ügyben: a NOT elrendelte a 65 éves volt csendőr főtörzsőrmester azonnali szabadlábra helyezését, azzal az indokolással, hogy „idős korban van, beteg, gerincbántalom miatt orvosi kezelés alatt áll” (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 60). (Kutatásaink során számos olyan esettel találkoztunk, amikor a népbíróságot nem „hatotta” meg a vádlott/elítélt idős, beteg volta, és nem engedték szabadlábra, és továbbra is előzetes letartóztatásban hagyták...)

1947. október 3-án a NOT dr. Várady Sándor vezette tanácsa a NOT.VI.6315/1946/11. sz. ítéletével (kétharmados többséggel)⁴¹ az elsőfokú bíróság ítéletét „anyagi, semmisségi okból” megsemmisítette, és Petők Sándort az ellene hozott vád következményei alól fölmentette. Az indokolásból kitetszik, hogy a Népbíróságok Országos Tanácsa, bár az elsőfokú bíróság „ténymegállapítását”, „valónak ismerte fel és azt ítélezése alapjául elfogadta”, de ki nem mondva ugyan, elfogadta dr. Juhász Imre tanácsvezető bíró 1946. július 31-i előterjesztésében kifejtett indokait, mert kimondta: „vádlott szolgálatában mindvégig beosztott volt, önálló hatáskörrel nem rendelkezett, őrsparancsnok sohasem volt, más pedig az Nbr. 15. §. 3. pontjában meghatározott büntett elkövetője csak joghatósággal felruházott közalkalmazott lehet.” A NOT jogi állásfoglalása szerint „az elsőfokú bíróság tévedett tehát akkor, amikor a vádlottat [...] bűnösnek mondotta ki...” (MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948, 67).

1947. október 30-án a gyulai népbíróság végzésével jogerősnek nyilvánította az ítéletet. Az idős csendőr vesszőfutása – talán – véget ért. A bosszúszomjas orosházi kommunisták (például Dumitrás Mihály) nyilván csalódottak voltak, hogy nem sikerült több évre börtönbe juttatniuk Petők Sándort. Más csendőrök 1945 utáni sorsának ismeretében azt vélelmezzük, hogy a nyugalmazott főtörzsőrmestert még évekig szemmel tartották („figyelőztették”) az állambiztonság részéről. Életének további alakulásáról sajnos nem állnak rendelkezésre források.

IRODALOM

- Bálint, Ferenc (1969): *A Békés megyei munkás eszperantó mozgalom válogatott dokumentumai (1929–1934)*. Gyula: Békés Megyei Tanács VB.
- Forman, István (é.n.): *Oroszába a második világháború idején*. Gépelt kézirat. H.n.: k.n. Elérhető: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/3463/1/1975_forman_istvan.pdf Letöltés időpontja: 2017. november 22.
- Hollós, Ervin (1971): *Rendőrség, csendőrség, VKF2*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Kaiser, Ferenc (2002): *A Magyar Királyi Csendőrség a két világháború között*. Pécs: Pro Pannonia Kiadói Alapítvány.
- Kovács, Zoltán András (2001): Csendőrsors Magyarországon 1945 után. In: *Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában, 1945–1958*. Budapest: Történeti Hivatal, 103–140. p.
- Krahulcsán, Zsolt – Müller Rolf (szerk., bev. jegyz.) (2009): *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. (A politikai rendészeti osztályok 1945–1946.)* Budapest: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – LHarmattan Kiadó.
- Parádi, József (2012): *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított közbiztonsági őrtisztület (1881–1945)*. Budapest: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság.
- Parádi, József (szerk.) (2015): *Magyar csendőrség-történeti tanulmányok*. Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest, 2015.
- Dr. Rektor, Béla (1980): *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története*. Cleveland: Árpád Könyvkiadó Vállalat.
- Szécsényi, Mihály (2013): Virrasztó Koppány és társai. A Turáni Egyistenhívők és a hatalom az 1930-as évek második felében. In: Lukács Anikó (szerk.): *Felekezeti társadalom – felekezeti műveltség*. Budapest: Hajnal István Kör, 349–362. p.
- Zinner, Tibor (2016): Szembenézés – a népbíróságokról feketén fehérén. *MTA Law Working Papers*, 2016/6. Budapest: MTA.
- Zinner, Tibor (2017): „A magyar nép nevében”? In: Horváth Zsolt – Kiss Réka (szerk.): *Remény és realitás. Magyarország, 1945*. Budapest: Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 105–124. p.

FORRÁSOK

- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL):
ÁBTL, O-14980/18
ÁBTL, V-25674
ÁBTL, V-28962
- Magyar Közlöny – Hivatalos Lap*, 1945a. május 10.
- Magyar Közlöny – Hivatalos Lap*, 1945b. május 13.
- Magyar Közlöny – Hivatalos Lap*, 1949. december 21.
- A Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára (MNL CSML):
MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948
MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1546/1948
MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 76/1949
- Memorandum* (sz.n.). Elérhető: <http://csendor.com/site/memorandum-m.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. november 21.)
- Népszava*, 1941. október 23. („Virrasztó Koppány jubilál”)
- Szegedi Hírlap*, 1945. december 8.
- Szűcs László (szerk. bev. tanulmány, jegyzetek) (1997): *Dálnoki Miklós Béla kormányának (ideiglenes nemzeti kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei, 1944. december 23. – 1945. november 15. A/ kötet*. Budapest: Magyar Országos Levéltár.
- Délmagyarország*, 1941. október 22.

JEGYZETEK

- 1 A csendőrség történetéről bővebben lásd: Rektor 1980; Kaiser 2002; Parádi 2012 és Parádi 2015.
- 2 Eredetileg a rendelettervezetben kollektív felelősség szerepelt, ezt „finomították” – Miklós Béla, Vörös János, Faragho Gábor, Valentiny Ágoston és Vásáry István javaslatára – „testületi” felelősségre az április 23-i minisztertanácsi ülésen. Lásd: Dálnoki Miklós Béla kormányának... 1997, 359.
- 3 „A kakastoll is eltűnik a magyar falvak életéből. Az utolsó minisztertanácson elfogadták végre Erdei Ferenc belügyminiszter javaslatát és rendeleti úton foszlatták a csendőrséget. A rendelet helyesen értékeli a csendőrség múltbeli szerepét, amikor megállapítja, hogy ennek a testületnek tagjai feltétlen engedelmességgel szolgálták ki a múlt népellenes kormányait és kíméletlen, középkori eszközökkel és metódusokkal törtek a magyar demokratikus mozgalmak megsemmisítésére. A magyar munkásság és parasztság ellen megszámlálhatatlan erőszakosságot követett el a csendőrség. [...] A kakastoll volt a magyar feudalizmus hirdetője, hordozója, a csendőrök voltak a hűbéri rend öntudatos hívei, a magyar nép gonosz árulói, a népellenes politika gerinctelen szolgálói.” Lásd: Délmagyarország, 1945. április 27., 1. („Kakastoll.” Vezércikk.) A Délmagyarország hivatalosan a MNFF lapja volt, valójában kezdettől fogva az MKP irányította.
- 4 Erdei Ferenc (1910–1971) formálisan a Nemzeti Parasztpárt tagja, emellett azonban az MKP titkos tagjaként mindenkor Rákosiék utasításainak hű végrehajtója volt.
- 5 A megfogalmazás azt jelenti, hogy nem csak csendőrtisztekre, tiszthelyettesekre és közlegényekre, hanem gazdasági alkalmazottakra, irodai személyzetre is vonatkozott az előírás.
- 6 Révész Géza (1902–1977) eredetileg ezüstműves volt. Vöröskatonaként harcolt az ún. tanácsköztársaság idején, majd a bukás után külföldre menekült. Amikor hazatért, illegális szervezkedésért hamarosan tíz évre ítélték, de egy év múlva fogolycserével a Szovjetunióba került. Moszkvában elvégezte a műgyétemet, majd mérnök-tiszt lett a Vörös Hadseregben. 1944–45-ben a hadsereggel részt vett hazája elfoglalásában. 1945–47 között az MKP KV káderosztályának helyettes vezetője, illetve a Karhatalmi Osztály vezetője volt. 1948-ban altábornagyként került a hadügyminisztériumba. 1950-ben részt vett az úgynevezett táborno-k-perék előkészítésében. 1956-ban tagja lett a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányának, és az MSZMP KB-nak, 1957 és 1960 között honvédelmi miniszter volt.
- 7 MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1546/1948., Timár Gergely népbírósági aktája, 25–26.
- 8 Egy 1950-es, az amerikai hatóságoknak összeállított memorandum szerint 1945 márciusában kb. ötven tiszt és ezer „legényeségi állományú csendőr” tartózkodott Németországban (Memorandum 1950).
- 9 Néhány városban – például Hódmezővásárhelyen, Makón, Szentesen, Békéscsabán, Orosházán – úgynevezett kihelyezett népbírósági tanácsok tárgyalták az ügyeket. Ekkor a népbíró és a népügyész utazott el a főtárgyalás helyszínére, és a helyi pártszervezetek által delegált népbírákkal együtt ítéleztek.
- 10 Az FKGP szegedi napilapja is megjegyezte egyik vezércikkében: „a vádlottak nagy része egyéni bosszú, hajsza, áskálódás, kenyérirígység és más emberi gyarlóság szülte feljelentések áldozatai...” (Szegedi Hírlap 1945, 1) december 8.
- 11 A hódmezővásárhelyi dr. Hegedűs Imrét a kiskunsági politikai rendészeti osztályon is vallatták. Ott „Naponként vallattak puhító módszerrel, Mogyorósi Lőrincz megpofozott több alkalommal, a megtöltött, 9 mm-es pisztolyával hadonászott az orrom előtt, mondván: »Gané alak, egy lövést próbára a levegőbe, a másodikat a pofájába ereszttem, ha nem ismeri el a vádat!« – Máskor gummi bottal meztelen talpaimat, tenyereimet, faromat verte, vérömlenyesen kerekké [??] tisztán járni nem tudtam.” (MNL CSML, XXV. 8. Nb. 1012/1945. 28.)
- 12 Lásd dr. Rödönyi Tibor csendőr százados esetét: MNL CSML, XXV. 8. Nb. 76/1949. és ÁBTL, V-25674.
- 13 MNL CSML, XXV. 8. fond, Petók Sándor népbírósági aktája: Nb. 1472/1948. Az aktát utólag számozták le, 180 oldalt tartalmaz. A borítón olvasható a vizsgálati dosszié száma: V-50183 sz. Ez nem található meg az ÁBTL-ben.
- 14 A Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályát még 1945 elején szervezte meg – egymástól függetlenül – Tömpe András és Péter Gábor. A korabeli forrásokban sok esetben csak Politikai Osztályként emlegetik. Bővebben lásd Krahulcsán – Müller, 2009.
- 15 Perényi Zsigmond pályafutását – iratok hiányában – nem lehet rekonstruálni. Annyi bizonyos, hogy őt is népbíróság elé állították, ám az aktája a gyulai levéltárból eltűnt, ezért a részletek nem ismeretesek. Az ÁBTL-ben lévő, csupán 19 oldalas vizsgálati dossziéjából (V-28962) annyi derül ki, hogy 1945 novemberében leinternálták. A gyulai táborból 1946. február 21-én szabadult, de 27-én rendőrhatalom felügyelet alá helyezték. A gyulai népbíróság 1946. május 4-én egy év börtönbüntetésre ítélte.
- 16 Dumitrás Mihály (Orosháza, 1906–1983) eredeti szakmája kocskészítő, bognár. 1930-ban alapító tagja volt a Magyarországi Eszperantista Munkások Egyesülete orosházi csoportjának. Formálisan a helyi MSZDP-szervezet „erősen baloldali” szárnyának volt a tagja (Bálint 1969, 42), de öccse, a Darvas Józsefként ismert „népi író” már korábban beszervezte az illegális KMP-be. (Utólag 1928-tól ismerték el a párttagságát.) 1945 után különböző funkciókat töltött be Orosházán, 1948 és 1953 között a város hírhedetten sztalinista polgármestere, majd tanácselnöke lett, 1953-tól nyugdíjba vonulásáig a járási tanács elnöke. 1956-ban, a forradalom leverése után a helyi karhatalmistákhoz csatlakozott, emiatt később megkapta a Szocialista Hazáért érdemrendet.
- 17 Helyesen: Magyarországi Eszperantista Munkások Egyesülete.
- 18 (Ezt és az előbbi jegyzőkönyvet, a kihallgatást végző politikai rendőr nem írta alá.) Egyébként, amikor 1945. július 16-án az orosházi PRO-n több tanút kihallgattak Perényi 1937-es tevékenységével kapcsolatban, mindnyájan azt vallották, hogy ő rendelte el a kínzásokat (ÁBTL V-28962, 5-7).
- 19 (Ezt a jegyzőkönyvet már aláírta Bors László, a kihallgatás vezetője.)
- 20 A népbírósági aktájában található iratokban, és a korabeli cikkekben legtöbbször két „r”-rel írták a vezetéknevét, az állambiztonsági iratokban pedig mindig eggyel. Ő maga mindig „Virasztó”-ként írta alá a nevét. A továbbiakban mi is ezt a változatot használjuk.

- 21 Makkos Józsefet 1947 nyarán jelentette föl Virasztó „Koppány”, ám a volt csendőrnymozgót 1949. április 2-án fölmentették a „háborús bűntett” vádjá alól.
- 22 Erről bővebben lásd: Szécsényi 2013
- 23 Ezen kívül lásd: Délmagyarország, 1937. január 23. („Héthónapi börtönre ítélték a nyilas tálost”), Magyarország, 1937. január 23. („Virasztó Koppány, a nyilaspogány nagy »előadása« zavaros eszméről a törvényszék előtt”), Délmagyarország, 1937. június 26. („A szegedi ítélőtábla másfélévi börtönre súlyosbította Virasztó Mihály büntetését”), Friss Újság, 1938. március 3. („A pogány tálost két évre ítélték”).
- 24 Békésmegyei Közlöny, 1938. március 20. („Ismét elítélték Virasztó Koppányt, egy csendőrszázados megrágalmazásáért”) és szeptember 20. („Rágalmazás miatt 15 napi fogházat kapott az orosházi »tálos«”)
- 25 Szerintünk ez újságírói túlzás. Az 1956 utáni állambiztonsági iratokban mindig 13 bírósági ügyét emlegetik.
- 26 Délmagyarország, 1941. október 22. („Virasztó Koppány Mihály tálost a bíróság megrágalmazása miatt öthónapi fogházra ítélték”)
- 27 Takács Bálintot – csendőrműltja miatt – a hatvanas években is figyeltették. Az ekkor készült ügynökjelentésekben Petőkről nincsen szó. Lásd O-14980/18)
- 28 Utólag Virasztó Mihály azt feltételezte, hogy az újságíró nem véletlenül volt ott, hanem az „egyházi klérus” küldte oda. Lásd ÁBTL, O-14980/18, 63.
- 29 Érdekes, hogy a szenzációhajhász újságíró ötlete két évtizeddel később miként rögzült: egy 1957-es állambiztonsági jelentésben az olvasható, hogy „a szervezetnek a tagok felvételénél stb. különböző szertartásai voltak, mint pl. egy belépő új tag lekvárral való bekenése.” Egy 1962-es jelentésben ráadásul már azt írták, hogy nem is az újságíró „keresztelt”, hanem Jankó András „egyik fiú gyermekét a szekta szerinti módszerrel keresztelte meg Virasztó a felszabadulás előtt” (ÁBTL, O-14980/18, 45/10, 125).
- 30 Népellenes bűntettben bűnös „3. az a joghatósággal bíró közalkalmazott, aki következetesen népellenes, fasiszta-barát hivatali működést fejtett ki.” Forrás: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltés időpontja: 2017. november 15.)
- 31 A tanács tagja volt: Abaházi István, Bereczki Lajos, Schirl Sándor, Szőke Sándor, Tarkó Ferenc és Tarkó Mihály. A vádat dr. Sárkány György népbiztos képviselte. A kirendelt védőügyvéd dr. László Károly volt.
- 32 Szemenyei Gy. László csendőrségi besúgó volt, neki köszönhetően 1937. július 4-én száznál több kommunisztát tartóztattak le, közöttük volt 36 orosházi és két szentetornyai. 1938. március 18-án a szegedi törvényszék „az állam és társadalmi rendjének erőszakos felborítására irányuló vétségben” marasztalt el félszáz vádlottat, köztük magát a besúgót is, aki tíz hónapot kapott. (Makói Újság, 1938. március 19. „Ítélet az orosházi nagy kommunista perben”). Szemenyeit 1945. július 30-án a gyulai népbíróság első fokon 12 év kényszermunkára ítélte. (A népbírósági aktája nem található meg a gyulai levéltárban.)
- 33 A Turáni Rohamnak 1934 és 1939 között 41 száma jelent meg. Főszerkesztője dr. Bencsi Zoltán budapesti ügyvéd volt.
- 34 A korabeli köznyelv, és az utókor azokat nevezte/nevezi „kriptokommunistának”, akik formálisan valamelyik nem-kommunista pártnak (az NPP-nek, FKGP-nek, vagy akár az SZDP-nek) voltak a tagjai, valójában azonban titokban a kommunista párt politikáját szolgálták, kvázi annak voltak a tagjai.
- 35 A magyarországi eszperantó mozgalom igen heterogén összetételű volt, a keresztényszocialista Gisswein Sándortól a kommunista Hámán Katóig terjedt a tábora. A szociáldemokraták, és a pártjukban meghúzódo kommunisták részvétele miatt az államhatalom nem nézte jó szemmel a mozgalmat. Az 1920-as, 1930-as években több vidéki csoportot betiltottak, 1927 januárjában Hódmezővásárhely, Szentes és Orosháza környékén a betiltott eszperantista kiadványok terjesztése miatt rendőrségi eljárások folytak.
- 36 „Illegális kommunista csoport. A helyi eszperantó csoportból és még egy-két elvtársból jött létre...” (Forman é.n., 187).
- 37 Virasztó („Koppány”) Mihály 1945 után sem fért a bőrébe. Mint notórius följelentő és rágalmozó ellen 1956 előtt, és az után is több eljárás indult. 1964-ben a bíróság elrendelte a zártintézeti kényszergyógykezelését, az intézetből négy év múlva szabadult. Egy 1969. május 6-i összefoglaló szerint „hazajövele óta külsőleg is meglátszik rajta a gyengeelműség...” (ÁBTL, O-14980/18).
- 38 Petők Sándor szegénységére hivatkozva 1946. április 19-én kérte, hogy rendeljenek ki számára védőügyvédet. A kérvény hátlapján dr. Torkos Béla orosházi ügyvéd neve olvasható. Ennek ellenére a tárgyaláson dr. László Károly jelenik meg kirendelt védőként. Az iratokból nem derül ki, hogy Petők Sándor mikor bízta meg dr. Haller J. József fővárosi ügyvédet, hogy képviselje a másodfokú tárgyaláson. Róla annyi tudható, hogy 1884-ben született a Szatmár vármegyei Mezőpetriben, tehát földije és kortársa volt Petőknek, feltehetően emiatt ismerték egymást. Haller 1913-ban tette le az ügyvédi vizsgát. 1920-tól 1927-ig kormánypárti színekben tagja volt a nemzetgyűlésnek, de ezt követően visszavonult az aktív politikálástól, és ügyvédként dolgozott tovább.
- 39 A kommunistaelenes nyomozásról bővebben: Hollós 1971, 194–197; valamint Forman é. n., 187–188.
- 40 A Magyar Királyi Csendőrség 1937-es Zsebkönyve szerint a kérdéses időben Járomi Lajos tiszthelyettes volt az őrsparancsnok.
- 41 Az MKP által delegált népbíró azt javasolta, hogy hagyják helyben az elsőfokú ítéletet.

The Hardships of a Retired Gendarme-Sergeant after 1945

Gábor Vincze

The Hungarian Royal Gendarmerie was established in 1945 by a governmental decree, and its members faced collective punishment. The late calling to account occasionally reached gendarmes who already had been retired before the World War II, such as in Sándor Petők's case. Communists from the vicinity of Orosháza and members of a late religious sect (the „Turanian Monotheists”) reported him to the authorities. For committing a „crime against the people” the local Orosháza body of the People's Jury of Gyula sentenced the 63 years old Sándor Petők to three years of prison on the 2nd May 1946. The people's prosecutor applied for a harsher sentence, so the case was transmitted to the State Council of People's Juries, which first ordered evidence additions and then, on the 3rd October 1947 acquitted the ex-gendarme sergeant of all charges.